سربندهای تنبور

گردآوری، تنظیم و اجرا

پوریا فرجی

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور

تهران ۱۴۰۵

برای دریافت اجرای صوتی ضبط‌ها QR code را اسکن کنید.

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۱

بخش اول ـ سربندهای مقام خاموشی ۱۴
۱. یا سلطان دَخیل اُ آمان ۱۴
۲. آمانه یار داود (آمانه یار) ۱۵
۳. سلطان سَهاکی علی گیان ۱۶
۴. هَروا بواُ هروا دَوی ۱۷
۵. علی علی علی حق علی علی علی ۱۷
۶. آقام علی ذاتِ جَلی ۱۸
۷. علی آمان بر تو پَناهِم ۱۸
۸. ای گیان ای گیاآنه (نوع اول) ۱۹
۹. ای چِلتَن چِلانا (نوع اول) ۲۰
۱۰. ای چِلتَن چِلانا (نوع دوم) ۲۰
۱۱. وَ فِدای منزلگات علی ۲۱
۱۲. جَم نیان دوسان اویانَه (نوع اول) ۲۴
۱۳. سلطانِ دینه یا علی (نوع اول) ۲۴
۱۴. علی آمان یا علی ۲۵
۱۵. پَیو سلیمانی ۲۶
۱۶. یاران مِزگانی علی آما پیش خانَه ۲۷

۱۷. ای وَ یار ای وَ یار ۲۷
۱۸. هَر وَ اُ سلطان..... ۲۸
۱۹. چِلتَن چِلانا (نوع اول) ۲۹
۲۰. چِلتَن چِلانا (نوع دوم)..... ۲۹
۲۱. چِلتَن چِلانا (نوع سوم) ۳۰
۲۲. وَ قُروانِت بام علی..... ۳۰
۲۳. دَبو دَبو (نوع اول)..... ۳۱
۲۴. سلطانِ دینه یا علی (نوع دوم)..... ۳۲
۲۵. سلطانِ دینه یا علی (نوع سوم)..... ۳۳
۲۶. گیان خُواجای غُلامان..... ۳۳
۲۷. سَر بِکیم وَ خِر..... ۳۴
۲۸. ای ایمانَمه یار (نوع اول)..... ۳۹
۲۹. ها ها (نوع اول) ۴۰
۳۰. سلطانِ دینه یا علی (نوع چهارم)..... ۴۰
۳۱. حقَّن حَقَّن (نوع اول)..... ۴۱
۳۲. دنیا فانی یَن..... ۴۳
۳۳. شیرین و لیلانه ۴۴
۳۴. ای ایمانَمه یار (نوع دوم) ۴۵

بخش دوم ـ سربندهای مقام ساروخانی..... ۴۶
۳۵. حق دین حق دین حق دینه (نوع اول) ۴۶
۳۶. پنجَه رَژیانَ گیان رَزبار..... ۴۶
۳۷. ای یار ای یار ای یار دَوی..... ۴۷
۳۸. ای گیان ای گیاآنه (نوع دوم)..... ۴۸
۳۹. سلطان سَرجَم هو هو..... ۵۰
۴۰. شام آما (نوع اول) ۵۰
۴۱. دوره یارانَه حقّ و حق..... ۵۱
۴۲. ذاتِ یار داود حاضِرَن وَ جَم..... ۵۲
۴۳. صاحب تویلِ زَر داود..... ۵۳
۴۴. طبلِ یار داودِ ژَنیایَه (نوع اول) ۵۳
۴۵. جَم جَمه شایَه بَرزَه مِل (نوع اول)..... ۵۴
۴۶. شاه نعمت‌الله ولی‌یَن حق (نوع اول)..... ۵۴
۴۷. یاران وَ باطِن یَه دَنگی مَیو (نوع اول)..... ۵۵

۴۸. جَم جَمه شایه بَرزَه مِل (نوع دوم) ۵۵
۴۹. دَیار دَیار ۵۶
۵۰. ای یار و ای یار ۵۶
۵۱. علی هو ۵۷

بخش سوم ـ سربندهای مقام گِله وَ دَر ۵۸
۵۲. سایِل ای سایِل (نوع اول) ۵۸
۵۳. فانی فانی ۵۸

بخش چهارم ـ سربندهای مقام جلوشاهی ۵۹
۵۴. جَم و چِلتَنَ داود ۵۹
۵۵. دوس بِژَن بِژَن بَرزَ مِلی (نوع اول) ۵۹
۵۶. گیان سید محمد (نوع اول) ۶۰
۵۷. شاه نعمت‌الله ولی‌یَن حق (نوع دوم) ۶۱
۵۸. جَم نیان دوسان اویانَه (نوع دوم) ۶۱
۵۹. یار دیدَکانی شا مَیو ۶۱
۶۰. وَ قُروانِت بام شای یادگاری ۶۲
۶۱. یار دیدَکانی بنیامین پیرَ (نوع اول) ۶۳
۶۲. دَم دَمه عیسی (نوع اول) ۶۴
۶۳. دوس بِژَن بِژَن تا قیامت (نوع اول) ۶۵
۶۴. سایِل ای سایِل (نوع دوم) ۶۵
۶۵. گیان سید محمد (نوع دوم) ۶۶
۶۶. ایمانَمه یار ۶۶
۶۷. عالی گرزِ ویش ۶۷
۶۸. جَم نیان دوسان اویانه (نوع سوم) ۶۷
۶۹. آمان و پیرِ شرط آمان (نوع اول) ۶۸
۷۰. شام آما (نوع دوم) ۶۹

بخش پنجم ـ سربندهای مقام شیخ امیری ۷۰
۷۱. آقا یار داود ۷۰
۷۲. یار دیدَکانی حقیقت دینَه ۷۰
۷۳. علی علی مَن ۷۱
۷۴. ذوقِ زَماوَن سلطانَه ۷۱

۷۵. آی درویش درویش..... ۷۲
۷۶. دوس بِژَن بِژَن تا قیامت (نوع دوم) ۷۴
۷۷. طبلِ یار داوِد ژَنیایَه (نوع دوم)..... ۷۴
۷۸. دوس بِژَن بِژَن بَرزَ مِلی (نوع دوم) ۷۵
۷۹. علی علی علی علی (نوع اول) ۷۵
۸۰. دَم قو داوِد دامانَه..... ۷۶
۸۱. هی داوِد (سنگین)..... ۷۶
۸۲. هی داوِد (معمولی) ۷۸
۸۳. هی داوِد (تند)..... ۷۹
۸۴. ایوارَ وَقتَه..... ۸۱
۸۵. ای لامی لامی..... ۸۱
۸۶. جَم نیان دوسان اویانَه (نوع چهارم)..... ۸۲
۸۷. عاشق وَ جَمال..... ۸۳
۸۸. حقّن حقّن (سنگین)..... ۸۳
۸۹. حقّن حقّن (تند) ۸۴
۹۰. یار دیدَکانی بنیامین پیرَ (نوع دوم) ۸۴
۹۱. هانای فِریاد رَس داوِد (نوع اول)..... ۸۵
۹۲. آمان صد آمان (نوع اول)..... ۸۵
۹۳. هانای فِریاد رَس داوِد (نوع دوم) ۸۷
۹۴. طَلَ سوارانَ یا علی (نوع اول)..... ۸۸
۹۵. بیانُ و یاری..... ۹۰
۹۶. هی داوِد (تندتر)..... ۹۱
۹۷. حق سفید پوشان (نوع اول)..... ۹۲
۹۸. شوقِ شادی مَن خدا شُکُر ۹۳
۹۹. یا سلطان آمان آگِرم دای (نوع اول)..... ۹۴
۱۰۰. حق داوِد گیان داوِد..... ۹۵
۱۰۱. یا هو یا مَن هو ۹۵
۱۰۲. ای دوستان ای دوستان سلطان مَردان آمده..... ۹۵
۱۰۳. هو هو یار..... ۹۶
۱۰۴. علی علی هو هو (نوع اول) ۹۶
۱۰۵. علی علی هو هو (نوع دوم) ۹۷
۱۰۶. مولای هشت و چهار یا علی ۹۷
۱۰۷. حق دین حق دین حق دینَه (نوع دوم)..... ۹۷

۱۰۸. علی علی علی علی (نوع دوم) ۹۸
۱۰۹. حقّ و حقّ و حقّ و حقّا ۹۸
۱۱۰. شاهِ شهیدان حسین ۹۸
۱۱۱. شاهِ مردانی ای علی گیان (نوع اول) ۹۹
۱۱۲. یار داود حق گیان داود ۹۹
۱۱۳. وَ آمانَ کو ۱۰۰
۱۱۴. سلطانِ مردان یا علی (نوع اول) ۱۰۰
۱۱۵. یارستان دور دورِ یارَه (نوع اول) ۱۰۱
۱۱۶. من نمی دانم چه هستم یا علی دستم بگیر ۱۰۲
۱۱۷. آمان صد آمان (نوع دوم) ۱۰۲

بخش ششم ـ سربندهای مقام چپی ۱۰۳
۱۱۸. حق سفید پوشان (نوع دوم) ۱۰۳
۱۱۹. نَرگسین عَینانی پیرَ رَنگین ۱۰۳
۱۲۰. ای علی مولا گیان ای گیان ۱۰۴
۱۲۱. یا سلطان آمان آگرم دای (نوع دوم) ۱۰۴
۱۲۲. سلطان خُوَش هاتی گیان گیان (نوع اول) ۱۰۴
۱۲۳. هَم به مولایا ۱۰۵
۱۲۴. خُوَات حقّ و ذاتت حق ۱۰۶
۱۲۵. آمانُ پیرِ شَرط آمان (نوع دوم) ۱۰۷
۱۲۶. آمان صد آمان (نوع سوم) ۱۰۷
۱۲۷. دَبو دَبو (نوع دوم) ۱۰۸
۱۲۸. خُواجای غُلامان گیان ۱۰۹
۱۲۹. یا الله یا بی همتا (نوع اول) ۱۰۹
۱۳۰. والَه ویتانَه (نوع اول) ۱۱۰
۱۳۱. مشکل گشایی یا علی ۱۱۱
۱۳۲. یا الله یا بی همتا (نوع دوم) ۱۱۱
۱۳۳. حق یا علی هو یا علی ۱۱۲
۱۳۴. علی نورَهُ وَ دنیا یا ۱۱۲

بخش هفتم ـ سربندهای مقام طرز ۱۱۳
۱۳۵. یاران و باطن وَش دَنگی مَیو (نوع دوم) ۱۱۳
۱۳۶. حق حق و هو هو ۱۱۳

۱۳۷. یار دیدَکانی بنیامین پیرَ (نوع سوم) ۱۱۴
۱۳۸. دوران دورانَ دنیا ویرانَ ۱۱۵
۱۳۹. طَلَ سواران یا علی (نوع دوم) ۱۱۵
۱۴۰. یارِستان دور دورِ یارَ (نوع دوم) ۱۱۶
۱۴۱. شاه مردانی ای علی گیان (نوع دوم) ۱۱۷
۱۴۲. لامی ای لامی ۱۱۷
۱۴۳. دَم دَمه عیسی (نوع دوم) ۱۱۸
۱۴۴. دوس بِژَن بِژَن تا قیامت (نوع سوم) ۱۱۸
۱۴۵. عشقِ مولایَ جشنِ مولایَ ۱۱۹
۱۴۶. یار دیدَکانی چُو وَشَن یار (نوع اول) ۱۱۹
۱۴۷. یار دیدَکانی چو وَشَن یار(نوع دوم) ۱۲۰

بخش هشتم ـ سربندهای مقام بابا ناووسی ۱۲۱
۱۴۸. وَ نُختِ کلام دیدَ دارِشون ۱۲۱
۱۴۹. سلطان خُوَشِ هاتی گیان گیان ۱۲۲
۱۵۰. یا علی مولاکَم مِن وَ قُروانِت بام ۱۲۵
۱۵۱. ها ها (نوع دوم) ۱۲۵
۱۵۲. ای دیدَکانی یارانِ جَم نیان ۱۲۶
۱۵۳. بابا ناووسی (نوع اول) ۱۲۷
۱۵۴. بابا ناووسی (نوع دوم) ۱۲۷
۱۵۵. خلق پی عزای روژ ۱۲۸
۱۵۶. بابا ناووسی (نوع سوم) ۱۲۹
۱۵۷. بابا ناووسی (نوع چهارم) ۱۳۱

بخش نهم ـ سربندهای مقام بابا جلیلی (شاه خوشینی گوران) ۱۳۴
۱۵۸. هی گیان هی گیان ۱۳۴
۱۵۹. حقَّن حقَّن (نوع دوم) ۱۳۶
۱۶۰. والَه ویتانَه (نوع دوم) ۱۳۶

منابع ۱۳۹

پیشگفتار

مجموعه‌ی پیش رو، همان‌گونه که از نام کتاب برمی‌آید مجموعه‌ای از سربندهای موسیقی تنبور است. همان‌طور که در مجلدهای پیشین دوره‌ی مقدماتی و متوسطه‌ی آموزش تنبور ذکر شد، سربندهای تنبور آهنگ‌هایی با وزن مشخص و معمولاً مونوتماتیک (تک‌درون مایه‌ای) هستند که بعضی از آنها در شیوه‌ی استاد الهی دارای بسط و گسترش (دولوپمان) است که بنا بر یک مسیر بیتماتیک (دودرون‌مایه‌ای) ساخته می‌شوند.

به طور کلی بعضی از سربندها به لحاظ ساختار جملات، کوتاه‌تر هستند و قابلیت هم‌خوانی جمعی دارند اما بعضی دیگر طولانی‌ترند و به دلیل تنوع دورهای ریتمیک امکان هم‌خوانی جمعی ندارند و عمدتاً مربوط به منطقه‌ی گوران هستند. نمونه‌هایی از هر دو مدل در متن کتاب آمده است تا نوازنده با اجرای آنها آشنا شود. علاوه بر این تنوع اوزان و دورهای ریتمیک در اجرای سربندها باعث افزایش درک ریتم و متر در نوازنده می‌شود.

تلفیق شعر هجایی کردی و اوزان متریک و استفاده از ادوات تحریر مانند کلمات گیان، حق، علی، عازیزم و غیره در اجرای سربندها و آشنایی با ملودی مدل‌ها و الگوهای لحنی موسیقی تنبور از دیگر نکات آموختنی و مهم است که نوازندگان با تمرین کتاب سربندها فرا می‌گیرند. لازم به ذکر است که نگارش دقیق متن کلام‌ها به زبان کُردی تخصص افراد کلام خوان در فرهنگ اهل حق است و تمرکز کتاب بیشتر بر جنبه‌ی موسیقایی آنها است.

سربندها در این کتاب با تزیینات و تکنیک‌های اجرایی متنوعی آمده است تا ذهن نوازندگان را در استفاده از موضوعات تکنیکی و فن نوازندگی غنا بخشد و امکانات اجرایی متنوعی را در اختیارشان قرار دهد. علاوه بر این سربندها از لحاظ مدال دسته‌بندی شده‌اند تا به درک نوازندگان از مفهوم فواصل موسیقایی و اصطلاحاً مقامی موسیقی تنبور و ارتباط آنها با انتقال فواصل و کوک‌های متنوع تنبور کمک کند.

دسته‌بندی قطعات کارگان موسیقی تنبور و ارتباط آن‌ها با دروس کتاب

کارگان موسیقی تنبور، در اکثر منابع مکتوب با عناوینی چون مقام‌های حقانی، مجلسی و مجازی دسته‌بندی و یا با اطلاق نام‌های کلی مانند مقام، طرز، نظم و آهنگ خوانده می‌شدند. در این کتاب سعی بر توجه موسیقایی به مفهوم تئوریک مقام یا مُد در دسته‌بندی کارگان تنبور شده است. اگر بخواهیم این قطعات را به صورت مُدال دسته‌بندی کنیم به چند مقام اصلی می‌رسیم که ساختار دروس کتاب را بر اساس آن‌ها طراحی کرده‌ایم؛ برای این منظور، سربندهای مرتبط با فضای مدال هر مقام را در یک مجموعه آورده‌ایم. این چیدمان علاوه بر اینکه نوازنده را با فضای مدال هر مقام آشنا می‌کند، این امکان را نیز فراهم می‌کند تا نوازنده هر مقام را در کوک‌های مرسوم تنبور با انتقال فواصل آن تجربه کند. همچنین اجرای سربندها به دلیل کوتاه بودن و همراهی با کلام، در انتقال الگوهای لحنی و ملودی مدل‌های موسیقی تنبور نقش مهمی به عهده دارد. همچنین ملودی بعضی از سربندها قابلیت اجرا در فضاهای مدال متفاوتی را دارد.

سربند

اصطلاح سربند که گاهی با نام‌های نظم در فرهنگ اهل حق و ذکر در فرهنگ غیر بومیان خوانده می‌شود یکی از فرم‌های موسیقایی ساز تنبور است که در فرهنگ اهل حق مجموعه‌ای از آداب مذهبی است که طی آن افراد طلب یاری و حمد و ثنای خداوند را به صورت آوازی و با وزن مشخص اجرا می‌کنند. در این فرم با شکل سؤال و جواب هم‌آوایان هر بار یک سربند (ترجیع‌بند) را تکرار می‌کنند اما کلام‌خوان همان آهنگ را با اشعار گوناگون می‌خواند. متن اشعار سربند که کلام‌خوان و هم‌آوایان به تکرار می‌خوانند کلام نامیده می‌شود که در بیشتر موارد از کتب مقدس اهل حق توسط کلام‌خوان انتخاب می‌شود. هر سربند یک کلام ترجیع‌بند ثابت دارد که اشعار منتخب دیگر بین ترجیع‌بندها توسط کلام‌خوان خوانده می‌شود و می‌تواند در هر اجرا تغییر کند.

در این مجموعه تعداد ۱۶۰ سربند از گروه‌های مختلف اهل حق در مناطق مختلف گردآوری شده است. آوانگاری و گردآوری این مجموعه به چند روش انجام شد.

۱. بخش‌هایی از این سربندها ساخته و یا روایت استاد الهی هستند که نمونه‌ی صوتی منتشر شده‌ی آن ذکر شده است.

۲. بخش‌هایی از این سربندها از کتاب موسیقی و عرفان نوشته‌ی ژان دورینگ اقتباس شده که توسط نگارنده براساس شیوه‌ی نوازندگی استاد الهی تنظیم شدند.

۳. بخش‌هایی از این سربندها که متعلق به منطقه‌ی گوران و کرند بودند از آثار خصوصی ضبط شده از استاد عابدین خادمی و سیدولی حسینی روایت و توسط نگارنده تنظیم شدند.

۴. بخش‌هایی از این سربندها که متعلق به منطقه‌ی صحنه بودند از آثار خصوصی حاج امین الهی و درویش امیر حیاتی روایت شدند.

۵. بخش‌هایی از این سربندها که متعلق به مکتب استاد الهی بودند از آثار منتشر شده‌ی گروه رزبار و روایات شفاهی شنیده شده‌ی نگارنده از سالکین این مکتب گرفته شده است. ویژگی منحصربه‌فرد بعضی از این سربندها پیوستگی‌شان به قطعات رقص است. به‌طوری‌که در اجراهای اصلی ابتدا قطعات رقص اجرا شده و سپس به یک یا چند سربند متصل شده‌اند.

با استناد به گفتاری از استاد الهی محتوای کلام سربندها قابل تقسیم به چهار گروه است:

سربند کلام‌های قدیم را بخوانید وحتماً ضبط کنید که از بین نروند. سربند کلام‌های قدیم سه جنبه دارد: جنبه‌ی عبادت، جنبه‌ی حاجت، جنبه‌ی سرور و حال مستی و جذبه. علاوه بر این خاصیت‌ها، حال ذکر هم دارد؛ زیرا تکرار می‌شود خاطرات آن یاران در آن حال و آن دوره، که حالی پیدا کرده‌اند و ذکر و عبادت کرده‌اند. نگذارید این سربندهای قدیم فراموش بشوند، همیشه در هر کلامی از آنها بخوانید. آهنگشان اثر خاصی دارد، همان‌طور که ترکیب کلمات اثر خاصی دارد، در اذکار هم هر ترکیبی به هر آهنگی یک اثر خاص دارد. حتی آن ذکر را اگر به آهنگ دیگری بگویند، اثرش تغییر می‌کند. فقط وقتی آن ذکر را به همان آهنگ حقیقی خودش بگویند، آن اثر خاص خود را خواهد داد. سربندهایی که برای عبادت است، در موقع عبادت بخوانید، آنهایی که برای حاجت است، در موقع حاجت بخوانید و آنهایی که برای وجد و سرور است که نورٌ علی نور. از کلام‌های جدید، آنهایی که از دوره‌ی تیمور تا حالا است، جنبه‌ی سرور دارند. (الهی / گ ۱۵۸۴/ آح).

متن کلام سربندهای آمده در این کتاب، براساس خاستگاه آنها، به پنج گروه تقسیم می‌شود: ۱. کلام‌های قدیمی که از کتب مقدس گرفته شده‌اند؛ ۲. کلام‌هایی که توسط حاج نعمت‌الله جیحون‌آبادی سروده شده است؛ ۳. کلام‌هایی که توسط استاد الهی سروده شده‌اند؛ ۴. کلام‌هایی که توسط شیخ ملک‌جان نعمتی سروده شده‌اند و ۵. کلام‌هایی که توسط افراد ناشناس و سالکین اهل حق سروده شده‌اند. برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی مفاهیم و کاربرد کلام‌ها به کتاب *موسیقی و عرفان در آیین اهل حق* نوشته‌ی ژان دورینگ با ترجمه‌ی لیلی آتشکار مراجعه کنید.

طبقه‌بندی وزن‌های به کار رفته در ساخت سربندها

وزن‌های به کار رفته در سربندها که از دورهای ریتمیک خاصی پیروی می‌کنند قابل تقسیم به چهار گروه از میزان‌بندی اروپایی است:

۱. دورهای ریتمیک براساس وزن‌های دو تا دوازده‌ضربی ساده
۲. دورهای ریتمیک براساس وزن‌های دوضربی ترکیبی
۳. دورهای ریتمیک براساس وزن‌های پنج / هفت / ده / یازده / دوازده و شانزده‌ضربی لنگ
۴. دورهای ریتمیک براساس ترکیبی از سه گروه قبل

سرعت اجرای سربندها ثابت نیست ومی‌توان آن‌ها را با سرعت‌های متفاوتی اجرا کرد؛ به همین دلیل، در فایل‌های صوتی کتاب برای اجرای آن‌ها از مترونوم ثابت استفاده نشده است. همچنین، به‌کارگیری واریاسیون‌های ریتمیک و تزیینات متنوع دست راست و چپ در اجرای سربندها، با توجه به مهارت و ذوق نوازنده، می‌تواند متفاوت باشد.